

“Bilginin İslamileştirilmesi”nin Öncülüğünden Yaygınlaştırılmasına, Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi Örneği [*]

Sari Hanafi^[**]

Özet

1983 yılında kurulan Uluslararası İslam Üniversitesi Malezya (IIUM), “Bilginin İslamileştirilmesi” (Bİ) projesi için bir laboratuvar olmuştur. IIUM’nin teorik modellerini ve pratik uygulamalarını ele alan bu makalede, “Bİ” paradigmasına *öncülük eden* öğretim üyeleri neslinden, onu *yaygınlaştırmaya* çalışan yeni nesle geçiş ortaya konulmaktadır. Amaç, *Makâsîdü’ş-Şerîa*’nın kullanılmasıyla bu geçişin

[*] Hanafi, S. (2021). “Bilginin İslamileştirilmesi”nin Öncülüğünden Yaygınlaştırılmasına, Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi Örneği”. (Çev. Osman Nuriler). *İslam ve Toplum Araştırmaları Dergisi, Amerika*, Sayı 1, 61-86. <https://doi.org/10.35632/ajis.v38i1.3645>.

[**] Beyrut Amerikan Üniversitesi’nde Sosyoloji Profesörü, Arap ve Orta Doğu Çalışmaları Merkezi Direktörü ve İslami Çalışmalar Programı Başkanı olarak görev yapmaktadır. Uluslararası Sosyoloji Derneği’nin başkanlığını yapmıştır (2018-23). Aynı zamanda *Idafat: the Arab Journal of Sociology* (Arapça) dergisinin editörlüğünü yapmıştır (2017-2022). 2017 yılında “Arap Dünyasında/Üzerinde Bilimsel Araştırmaların Sosyal Etkisi Portalı”nı (Athar) kurmuştur. Arap Sosyal Bilimler Konseyi Yönetim Kurulu Başkan Yardımcılığı görevini yürütmüştür (2015-2016). Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales-Paris’ten (Sosyal Bilimlerde İleri Çalışmalar Okulu) Sosyoloji alanında doktora derecesine sahiptir (1994). Poitiers Üniversitesi, Migrintern ve Fondation Maison des Sciences de l’Homme (Fransa), Bologna ve Ravenna Üniversitesi (İtalya), Chr. Michelsen Enstitüsü (Bergen-Norveç) ve Doha Lisansüstü Çalışmalar Enstitüsü’nde misafir öğretim üyesi olarak görev yapmıştır. Din sosyolojisi; ahlak felsefesinin sosyal bilimlerle bağlantısı; Filistinli mültecilere uygulanan (zorunlu) göç sosyolojisi; bilimsel araştırma politikaları üzerine çok sayıda kitap, makale ve kitap bölümü bulunmaktadır.

mümkün kılındığını, ancak yine de söz konusu geçişin bazı çelişkileri, gerilimleri ve eksiklikleri beraberinde getirdiğini ve getirmeye devam edeceğini göstermektedir. Makalenin sonunda ise üç noktanın üzerinde durulmaktadır. IIUM, profesyonel eğitimli öğrencilere karşı İslami yönelimli öğrenciler yetiştirme konusunda ne derece başarılı olmuştur? *Makâsîd* yaklaşımını kullanarak Bİ'nin yaygınlaştırılması ne ölçüde başarılı olmuştur? Ve son olarak Bİ paradigmasını hayata geçirmek çoğulculuğu nasıl sekteye uğratabilir?

Giriş

Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi (IIUM), 1983 yılında “Beşerî Bilginin İslamleştirilmesi” (Bİ) olarak adlandırılan yaklaşımla kurulmuştur. IIUM'nin temelleri, İsmail Fârûkî (Virginia'daki Uluslararası İslam Düşüncesi Enstitüsü'nün [IIIT] kurucularından), Abdülhamid Ebu Süleyman (IIIT'nin şimdiki Başkanı) ve Syed Muhammed Nakib el-Attas (Uluslararası İslam Düşüncesi ve Medeniyeti Enstitüsü'nün [ISTAC] kurucusu) gibi önde gelen İslam âlimlerinin geliştirdiği vizyonlar doğrultusunda, “vahiy ve miras” denilen değerleri, sosyal ve beşerî bilimlerle birleştirmek amacıyla atılmıştır.

Mayıs 2018'de IIUM'de yapılan saha çalışmasından hareketle yazılmış bu makalede,^[1] 38 yıllık üniversitenin hem öğretim üyeleri hem de öğrencileri tarafından üretilen program, müfredat ve araştırmalar incelenmekte, Bİ yaklaşımının nasıl uygulamaya koyulduğu ele alınmaktadır. Bu saha araştırması kapsamında 42 öğretim üyesi ve 12 öğrenciyle mülakat yapılmış, Şeriat Çalışmaları ile sosyal ve beşerî bilim alanlarındaki çeşitli bölümlerin ders içerikleri analiz edilmiş, bu bölümlerde tamamlanan 35 adet yüksek lisans ve doktora tezinin içerikleri tahlil edilmiş, bu bölümlerdeki öğretim üyelerinin yayınları ve araştırmaları incelenmiş ve son olarak dört derse şahsen katılım gösterilmiştir.

Müfredatı, eğitim kadrosunun araştırmalarını ve yüksek lisans ile doktora tezlerini incelemeyen önce, genel olarak üniversiteye ilişkin belli başlı bilgiler sunulacaktır. Bu süreçte, “Bİ” paradigmasına *öncülük eden* öğretim üyeleri neslinden, onu *yaygınlaştırmaya* çalışan yeni nesle geçiş ortaya koyulacaktır. Amaç,

[1] Saha çalışmamı kolaylaştırmak için verdikleri destek ve bu makalenin ilk versiyonu hakkında yaptıkları yorumlar için Katar'daki Hamad Bin Khalifa Üniversitesi'nden Profesör İbrahim Zein ile IIUM İslami Vahiy Bilgisi ve İnsan Bilimleri Külliyesi'nden (KIRKHS) Mohamed El Tahir El Mesawi ve İyad Eid'e teşekkür ederim. Kendileriyle mülakat yapmam için bana zaman ayıran herkese, ayrıca uzun yıllar IIUM'de de ders vermiş olan ve şimdi Southern Denmark Üniversitesi Çağdaş Orta Doğu Çalışmaları Merkezi'nin başkanlığını yürüten Jung Dietrich'e bu makalenin ilk versiyonu hakkındaki yorumları için şükranlarımı sunarım.

Makâsîdü’ş-Şerîa’nın^[2] kullanılmasıyla bu geçişin mümkün kılındığını, ancak yine de söz konusu geçişin bazı çelişkileri, gerilimleri ve eksiklikleri beraberinde getirdiğini ve getirmeye devam edeceğini göstermektedir.

IIUM: Bİ’nin Laboratuvarı

IIUM’nin açıldığı 1983 yılından bu yana toplam 91.000 öğrenci mezun olmuştur. Çoğunluğu yerli, yaklaşık yüzde 15’i ise yabancı olan bu mezunların hepsine konvansiyonel bilgiyle İslami bilgiyi birleştiren bir eğitim verilmektedir.^[3] Üniversitenin şu anda 117 ülkeden 26.000 kayıtlı öğrencisi (20.000 lisans ve 6.000 lisansüstü) vardır ve bu öğrencilere 2.000 öğretim üyesi, 14 fakülte, 3 enstitü ve 2 merkez ile hizmet verilmektedir.

IIUM’nin temel misyonlarından biri olan “Beşerî Bilginin İslamileştirilmesi” (BBİ ya da Bİ), üniversite tarafından şöyle tanımlanır:

İslam’ın dünya görüşüne, temel ilkelerine, etik değerlerine ve normlarına uygun şekilde, çağdaş beşerî bilgiyi -vahyedilmiş bilgidен farklı olan- aramak, inşa etmek, geliştirmek, uyarlamak, irdelemek, eleştirmek, düzenlemek, yaymak, yeniden yapılandırmak, kullanmak ve değerlendirmek için alternatif bir paradigmadır. Tevhit teolojisi, ontolojisi, epistemolojisi, aksiyolojisi ve etiğine dayanan bu alternatif paradigma, özellikle Batılı seküler sosyal ve beşerî bilimlerle davranış bilimleri tarafından temsil edildiği ve inşa edildiği şekliyle, doğa bilimlerinin felsefi temelleri ve etik yönelimleri de dâhil olmak üzere, çağdaş insan bilgisinin farklı dallarına eleştirel yaklaşır... (IIUM tüzüğü, alıntılanan Hassan 2013, 17)

Bu yaklaşımı paylaşan başka üniversiteler olmasına rağmen,^[4] “Beşerî Bilginin İslamileştirilmesi”, kendisini küresel çapta “Dünyanın En İyi İslam Üniversitesi” olarak tanıtan IIUM’nin benzersiz ve tanımlayıcı özelliğidir. Batı’da ve Batı

[2] İslami hükümlerin altında yatan daha büyük maksatlara veya gayelere odaklanan ve ortaya *icthāt* (yenilik) koyan bir düşünce ekolü.

[3] Üniversitenin kapsamlı tarihi için bkz. Ibrahim Zein and Hazizan Noon, “Relevantisation and Islamisation: The Experience of the Kulliyah of Islamic Revealed Knowledge and Human Sciences,” *IIUM: The Premier Global Islamic University* içinde (Kuala Lumpur: IIUM Press, 2013), 171–79; Ibrahim Muhammad Zain, “Issues of Teaching Islam at the International Islamic University of Malaysia: Practical Reflections and Recommendations in Curriculum Reform for Islamic Sciences and Humanities,” *Towards the Reconstruction of Islamic Studies* içinde, ed. Radwan al-Sayed, Sari Hanafi ve Bilal Orfali (Beirut: Arab Scientific Publishers, 2019), 315–74.

[4] Örneğin, İslamabad’daki (Pakistan) Uluslararası İslam Üniversitesi (1980) ve Riyad’daki (Suudi Arabistan) İmam Muhammed İbn Suud İslam Üniversitesi (1974). Ancak bunlar Bİ etiketini kullanmazlar.

dışında din veya kültür konusunda belirli hassasiyetlere sahip olan üniversiteler bulunsa da hiçbiri bu özelliğini IIUM'nin yaptığı şekilde öne çıkarmaz. Örnek üniversitelerden biri, "Uluslararası ve çok kültürlü farkındalık ve çeşitliliklere duyarlılık" çağrısıyla bilinen ABD'deki Iowa State Üniversitesi'dir.^[5]

IIUM hem Attas hem de Fârûkî'nin görüşlerini takip etmektedir. Attas daha çok İslami dünya görüşünü doğru bir şekilde tesis etmekle ve zihin reformuyla ilgilenir. Kendi ifadesiyle, "beden zaten yabancı unsurlar tarafından ele geçirilmiş ve hastalık içinde tükenmişken, ne 'aş'ı ne de 'nakil' istenen sonucu verebilir. Bilgi bütünü'nün İslam potasında yeniden şekillendirilebilmesi için önce yabancı unsurların ayıklanması ve yok edilmesi gerekir" (Attas 1978, 163). "Beşerî Bilginin İslamileştirilmesi" ve diğer temel İslami derslerin ilk dönemde verilmesi, bu duruşun açık bir göstergesidir. Öte yandan Fârûkî, daha çok İslami metodolojinin temellerini oluşturan beş birlik ilkesinin (Allah'ın, yaratılışın, hakikat ve bilginin, hayatın ve insanlığın birliği) İslami değerlerle bütünlleştirilmesiyle, yani epistemolojik süreçlerle ilgilenmektedir.^[6] Fârûkî'nin daha etkili olmasının tek nedeni, arkasında güçlü ve ulus aşırı bir kurumun^[7] (IIIT) bulunması değil, incelikli ve diyalog temelli yaklaşımının geleneksel olarak algılandığı veya anıldığı şekliyle Batı bilgisiyle etkileşime daha elverişli olmasıdır.

Bu İslami vizyon tüm fakültelerde, bölümlerde ve programlarda açıkça görülmektedir. Örneğin, beşerî bilimler alanında Sosyoloji ve Antropoloji lisans programının misyon bildirisinde, bu programın "bütüncül ve dengeli bir müfredat sunduğu, sosyolojik teori ve toplumdaki gerçek yaşam sorunlarının ampirik analizi konusunda güçlü temeller sağladığı" belirtilmektedir. "Programda sunulan derslere ciddi ölçüde İslami kavramlar, ilkeler, teoriler, yöntemler ve yaklaşımlar yüklenmiştir."

İslami değerlerle yüklenmiş derslerin verilmesinden hareketle, Attas'ın öngördüğü Batısızlaşma sürecinden ziyade Fârûkî'nin yönteminin izlendiğini söylemek mümkündür. Nitekim görüşülen bazı öğretim üyeleri de aynı hususu vurgulamıştır. Her program için bütüncül müfredatlar tasarlanmış, üniversite-deki tüm öğrenciler için zorunlu tutulan derslere fakülte ve bölümlerin kendi alanlarına yoğunlaşan diğer dersler eklenmiştir. Hepsi, destekleyici ve seçmeli

[5] Rosnani Hashim, "Higher Education Curriculum Development for Islamization of Knowledge," *Islamic Economics Education in Southeast Asian Universities* içinde, ed. Mohd Nizam Barom et al. (Kuala Lumpur: IIIT & IIUM, 2013), 52.

[6] A.g.e.

[7] Fârûkî'nin 25 yıllık dönemdeki etkileri hakkında kapsamlı bir analiz için bkz. Al-Sayyed Omar, *Evaluating the Methodology of Islamization of Knowledge in a Quarter of a Century* (Hartum: Knowledge Rooting Administration- Ministry of Higher Education and Scientific Research, 2016).

derslerle birlikte yüksek İslami eğitim ve öğretimin standartlarını ve gereksinimlerini karşılamak üzere tasarlanmıştır. Örneğin, uygulamalı bilim öğrenmelerinin almak zorunda olduğu dört adet ders vardır: “İslami Dünya Görüşü”, “İslam’da Bilgi ve Medeniyet”, “Günlük Yaşam Ahlakı ve Fıkıhı” ve “Yaratıcı Düşünme ve Problem Çözme”. Bunlara yakın zaman önce Malezya ile ilgili “İslam Medeniyetinde Malay Dünyası” eklenmiştir.

Bu makalede, IIUM’nin önemli fakültelerinden olan ve “İslami bilimleri diğer bilimler” ile bağlamayı amaçlayan İslami Vahiy Bilgisi ve İnsan Bilimleri Külliyesi’ne (KIRKHS) odaklanılacaktır. Söz konusu fakültede İslami Vahiy Bilgisi kısmı (Fıkıh ve Fıkıh Usulü, Kelam ve Karşılaştırmalı Din, Kur’an ve Sünnet Çalışmaları ile Genel Çalışmalar bölümleri vardır) ve Sosyal ve Beşerî Bilimler bölümleri (İletişim, Tarih, Siyaset Bilimi, Psikoloji, Tarih, Sosyoloji ve İngiliz Dili ve Edebiyatı) bulunmaktadır.^[8]

Geçmişte Sosyal ve Beşerî Bilimler alanlarındaki öğrenciler için Vahiy Bilgisi alanında yan dal yapmak zorunlu tutulmaktaydı ve bunun tam tersi diğer alanlardaki öğrenciler için de geçerliydi. Bu çok yönlü eğitim sayesinde çift formasyondan yararlanan mükemmel öğrencilerin yetiştiği, görüştüğümüz pek çok kişi tarafından dile getirildi. Sosyal ve Beşerî Bilimlerdeki öğretim üyelerinin de aynı şekilde Vahiy Bilgisi alanında bir diploma almaları gerekmektedir. Ancak öğrenciler ve öğretim üyeleri için bu tür sertifikalar artık isteğe bağlı hâle geldi.

KIRKHS’de şu anda 14’ü Arapça dilinde olmak üzere 38 ana ders açılmaktadır. Ayrıca seçmeli hizmet dersleri ve tüm alanlar için zorunlu olan iki ders-İslami Dünya Görüşü (teorik idealler) ve Aksiyolojik Temeller- sunulmaktadır. Bunların ikisi de Tanrı’nın aşkınlığı ve ahlakın evrenselliği ilkelerine dayanmaktadır. Dikkat çeken bir başka nokta ise Hukuk Fakültesi yerine Hukuklar Fakültesi isminin tercih edilmesidir. Zira sadece “beşerî hukuk” olarak adlandırılan hukuka değil, “vahyî hukuk”a da yer verilmekte, yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin hukuk alanında karşılaştırmalı şekilde çalışması teşvik edilmektedir. IIUM, şeriat mahkemelerindeki hakimlerin medeni hukuk bilgilerini arttırmak üzere eğitilmesi, medeni hukuk mahkemelerinin şeriat hukuku konusunda eğitilmesi,^[9] medeni ve şeriat hukuklarının uyumlaştırılması alan-

[8] Bu Külliye hakkında kapsamlı bir analiz için bkz. Abu-Baker Mohamad Ahmad Mohamad Ibrahim, *The Knowledge Integration and Its Applicability in the University Curricula* (Virginia, ABD: IIIT, 2007).

[9] Şeriat mahkemeleri hakimlerine yönelik bir yıllık resmi eğitim ve sertifika programını ilk başlatan IIUM oldu. Tamir Moustafa, *Constituting Religion: Islam, Liberal Rights, and the Malaysian State* (New York: Cambridge University Press, 2018).

larında faaliyet göstermektedir.^[10]

Üniversitede ayrıca üç enstitü -Helal Araştırma ve Eğitim Enstitüsü (IN-HART), İslami Bankacılık ve Finans Enstitüsü (IIBF) ve Uluslararası İslam Medeniyeti ve Malay Dünyası Enstitüsü (ISTAC)- ve İslam Ekonomisi Merkezi bulunmaktadır. Bunların hepsi disiplinler arası bir eğitim sunmak için hem bağımsız hem birlikte çalışmaktadır. Örneğin, Fen Bilimlerinden gelen öğrenciler, gıda ve işletme ile ilgili İslam hukuku çalışmalarının birleştirildiği Helal Çalışmaları alanında yan dal yapmayı seçebilirler (Malezya’da helal sertifikası işinin önemi nedeniyle öğrenciler tarafından sıkça tercih edilmektedir). Ancak pek çok öğretim üyesi, bu yönelimin 1996’da göreve gelen yeni yönetim tarafından değiştirildiği ve Bİ yaklaşımına öncelik verilmediği için serzenişte bulunmuştur. Bu değişimin sebeplerinden biri yerel pazar dinamikleri, bir diğeryse Yüksek Öğretim Bakanlığı’nın ana dal başına daha fazla kredi zorunluluğu getiren akreditasyon talebi olmuştur.

Görüştüğümüz kişilerin çoğunun Bİ yerine “İslami perspektif” veya “bilginin bütünleştirilmesi” kavramlarını kullanmayı tercih ettiğini de belirtmek gerekir. IIUM’deki öğretim üyelerinin de sürdürdüğü bu güncel tartışma, Wiebke Keim imzalı harika bir makalede incelenmiştir.^[11] Ancak ben burada söylemden ziyade mevcut uygulamalara (öğretim ve araştırma) odaklanmaktayım. Nitekim Abu-Baker İbrahim de on beş yıl önce bu kavramların birbirlerinin yerine kullanıldığına dikkat çekmiştir.^[12]

IIUM’nin kapısı ilgilenen tüm adaylara açık olsa da en azından KIRKHS’deki öğrencilerin çoğu Müslümandır. Sadece Müslümanlar için zorunlu tutulan kredisiz bir ders (Kur’an Tilaveti) ile *halka*^[13] veya *tahfiz* formunda verilen Ortak Müfredat Faaliyetleri (3 kredi) adlı bir ders bulunmaktadır. Gayrimüslim öğrencilere ise bunların yerine diyalog üzerine bir ders verilmektedir. IIUM’deki

[10] IIUM Ahmad İbrahim Hukuk Fakültesi’nde 2003’ten itibaren “Medeni Hukuk ve Şeriat’ın Uyumlaştırılması” konulu konferanslar iki yılda bir düzenlenmeye başladı (a.g.e.).

[11] Wiebke Keim, “Islamization of Knowledge: Symptom of the Failed Internationalization of the Social Sciences?” *Méthod(e)s: African Review of Social Sciences Methodology* 2, no. 1–2 (2 Temmuz 2016): 127–54.

[12] İbrahim, *The Knowledge Integration and Its Applicability*.

[13] Her sömestrde, IIUM’nin genellikle lisansüstü öğrencilerden seçerek atadığı koordinatörler tarafından icra edilen on adet *halka* oturumu vardır. Bkz. Nik Md Saiful Azizi Nik Abdullah, Hanafi Dollah ve Awang Abdul Muizz Awang Marusin, “The Implementation of Usrah in the International Islamic University Malaysia and Its Contributions to Holistic Student Development” (6th International Prophetic Heritage Conference (SWAN) 2018, Nilai, Negeri Sembilan: Penerbit USIM, Universiti Sains Islam Malaysia (USIM), 2018), 64-75.

usra^[14] (*halka*) konsepti, sadece öğrenciler için değil, 2016’dan itibaren kampüste yaşayan (Gombak kampüsünde bunlara “Mahalle” denir) akademisyen harici Müslüman personel ve öğrenciler için de üniversitenin camisinde düzenlenen enformel İslami eğitim halkalarını içermektedir. Nik Abdullah, Dollah ve Awang Marusin (2018) *usra* kültürünü ele almış, bunun IIUM’deki tüm öğrenciler, öğretim üyeleri ve personelin topluluk anlayışına olumlu katkılarda bulunduğunu göstermişlerdir.

IIUM’de benimsenen müfredata geçmeden önce, öğretim üyelerinin çalışma koşullarını ve bu üniversitenin ne ölçüde uluslararası nitelik kazandığını değerlendirmek istiyorum. Bu hususlar sadece öğretimin kalitesi için değil, aynı zamanda fakülte üyelerinin ürettiği bilginin çeşitliliği bakımından da çok önemlidir.

Zorlu Çalışma Koşulları

IIUM’deki çalışma koşulları Malezya’nın diğer üniversiteleriyle benzerlik göstermektedir. Öğretim görevlileri dönem başına 12 ile 15 kredi arasında değişen ağır bir ders yükü üstlenmekte ve bazen ders başına 70 kadar öğrenciye eğitim vermektedir. Üniversite tarafından sağlanan araştırma bursları yıllık 1.200 ile 2.400 dolar arasındadır. Bu düşük meblağlar araştırma üniversitesi olarak faaliyet gösterilemediğine işaret eder. Derslerin çoğunluğu İngilizce olarak verildiği için üniversite başlangıçta öğretim üyelerini uluslararası akademik piyasalardan (çoğunlukla Arap dünyası, Hindistan ve Pakistan’dan) bulmaya odaklanmış, ancak istihdam için gereken mali kaynaklar siyasi nedenlerden dolayı azalmıştır.^[15] Şu anda öğretim üyelerinin çoğu Malezyalıdır. Örneğin Sosyoloji ve Antropoloji bölümündeki on öğretim üyesinden sadece biri (Gazzeli bir Filistinli) ülke dışından gelmiştir. Bazı yabancı öğretim üyeleri, yerlilerin lehine ayrımcı uygulamalar yapıldığını bildirmiştir. Yerli öğretim üyelerinden çok daha fazla yayını bulunan yabancılar, araştırma ve seyahat izni alamamaktadır. Ayrıca, otuz yıldır Malezya’da yaşayanlar da dâhil olmak üzere, çoğu yabancı öğretim üyesi IIUM ile sadece ülkede kalmaları için yenilenmesi gereken kısa vadeli sözleşmeler imzalamaktadır. Kendileri ve aileleri için sınırsız ikamet düzenlemesi bulunmamaktadır. Bu zorlu çalışma koşullarına rağmen IIUM, 2020 yılında Malezya Araştırma Değerlendirmesi’nde (MyRA, resmî sıralama kuru-

[14] Aile anlamına gelen *usra* ortak bir çalışma halkası şeklindedir ve Müslüman Kardeşler kültüründen gelir, ancak IIUM’deki uygulamanın Müslüman Kardeşler ile ilgisi yoktur.

[15] Zain, “Issues of Teaching Islam at the International Islamic University of Malaysia.” IIUM’deki çalışma şartlarına dair daha eleştirel bir değerlendirme için bkz. Louay Safi, *Options: My Journey Through the Whirlwinds of East and West* (Beirut: Dârü’l-Fikr, 2018), bölüm 3.

mu) beş yıldız (altı üzerinden) almıştır.^[16] Ayrıca öğretim üyelerinin İngilizce, Malayca ve bazen Arapça yayınlar ürettiğini de belirtmek gerekir.

(Sınırlı) Uluslararası Nitelikler

IIUM'nin uluslararası öğretim kadrosu hâlihazırda sınırlı olsa da üniversite geçmişte öğretim üyesi istihdamında uluslararası isimlerden sıklıkla faydalanmış, hatta 1980'lerde Amerikan Üniversiteler Birliği'nde gözlemci üyelik yapmıştır. Uluslararası niteliklerini arttırmaya çalışan IIUM, ekseriyeti Güney Asya, Afrika ve Körfez ülkelerinden gelen çok sayıda uluslararası öğrenciyi kabul etmektedir. KIRKHS'nin girişinde, 2018 QS Dünya Üniversiteler Sıralaması'nda Teoloji alanında 31'inci sıraya yükseldiğini duyuran büyük bir pankart asılıdır. IIUM'nin mütevelli heyeti, Malezyalı yetkililer ve akademisyenlerin yanı sıra çeşitli İslam ülkelerinden ve Japonya'dan gelen temsilcilerden oluşmaktadır. IIUM Arap ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmaya özen göstermektedir. Malezya'nın İngilizlerden bağımsızlığını kazandığı dönemde birçok Malay öğrencinin Kahire'deki El-Ezher Üniversitesi ile Suriye'deki Şam Üniversitesi'ne Şeriat ve Arapça eğitimi için gittiği hatırlatılmaktadır. IIUM Rektörü Mohd Daud Bakar, Kuveyt Üniversitesi'nden Şeriat lisansı almış, "şeriat yıldızı" ve "Malezya İslami finans piyasasının dünyadaki elçisi"^[17] olarak tanınmış bir isimdir. Diğer bazı IIUM mezunları da yetkili görevliler ve önemli iş adamları olarak Malezya'da ve yurt dışında iyi yerlere gelmişlerdir. Örneğin, Bosnia Bank International'ın CEO'su Amer Bukvic, 1996 yılında KIRKHS'den mezun olmuştur.

IIUM sadece Malezyalı akademisyenler için değil, El-Ezher'den veya Avrupa ve Amerika'daki diğer önemli üniversitelerden mezun olan Arap, Hintli ve Pakistanlı akademisyenler için de bir merkez olmanın büyük faydasını görmüştür. Ancak şimdilerde uluslararası niteliklerini ciddi ölçüde kaybetmiş durumdadır.

Şu anda IIUM bünyesindeki farklı birimler tarafından yayımlanan 13 adet hakemli akademik ve entelektüel dergi vardır. Ancak IIUM'nin sadece *Al-Shajarah*, *Journal of the International Institute of Islamic Thought and Civilization* adlı dergisi ISI (Web of Science) indeksi kapsamındadır. Hatta bu, ülkedeki ISI indeksli tek sosyal bilim dergisidir. *The Intellectual Discourse*, *International Medical Journal Malaysia (IMJM)* ve *Asiatic: IIUM Journal of English Language and Literature* dergileri başta SCOPUS olmak üzere pek çok veri tabanında

[16] <http://www.iium.edu.my/news/iium-receives-5-star-recognition-of-malaysia-research-assessment-myra-2020> ve <https://the-european.eu/story-12028/empowering-islamic-with-knowledge.html>.

[17] Patricia Sloane-White, *Corporate Islam: Sharia and the Modern Workplace* (New York: Cambridge University Press, 2017), 43.

indekslenirken,^[18] diğer bazı dergiler de el-Mandumeh (Suudi Arabistan) gibi çeşitli veri tabanlarında indekslenmekte ya da özetlenmektedir.

Konvansiyone Karşı Bütünleştirilmiş Müfredat

İslami perspektifin derslere nasıl entegre edildiğini değerlendirmek üzere Siyaset Bilimi, Psikoloji ve Medya Çalışmaları bölümlerinin ders planlarını (izlencelerini) sistematik bir şekilde topladım. Ayrıca Mohamed Aslam Haneef’in (2013) Ekonomi bölümü ile ilgili yaptığı araştırmaya da başvurudum. Aşağıda daha ayrıntılı olarak incelediğim şu dört kategoriye odaklandım: İzlencelerdeki referans (ders kitabı veya makale) eserler, ders tanımlarında kullanılan terminoloji, hedefler ve öğrenme çıktıları ve derslerin unsurları. Öğrenme çıktılarında, çoğu zaman ya İslami perspektifin Batılı perspektifle benzer ve zıt yönlerini ele alan ya da İslami perspektife başlıca değinen veya dikkat çeken cümlelere rastlanmaktadır. Örneğin, “Siyaset Düşüncesi II” dersinin tanımında, “Batı ve İslam siyaset düşüncesi arasındaki epistemolojik ve ideolojik farklılıkların vurgulandığı” ve amacın “öğrencilere temel İslami siyasi kavram ve kurumların gelişimi ve bunların çağdaş bağlamdaki önemi hakkında bilgi vermek” olduğu belirtilmektedir.

IIUM ve Bİ kapsamındaki on farklı program öğrenme çıktısından biri, “İlişkilendirme ve Bütünleştirme” kavramıyla ifade edilir ve şu şekilde açıklanır: “Aşırıçılık, sapkın öğretiler, insan hakları sorunları ve dinler içi ve arası çatışmalara karşı çözüm yaklaşımı sunma becerisi. *Usûlü’ d-Dîn* ilkelerini felsefe, İslam düşüncesi, medeniyetler, ideolojiler ve diğer dinlere dair araştırmalarla bütünleştirme becerisi.” Üniversitenin “İslami” ders kitapları ve referans eserleri genellikle IIIT, IIUM ya da yerel yayınevleri tarafından basılmaktadır. “Bütünleştirme” süreci iki farklı yönde işler: Biri beşerî ve sosyal bilimlere İslami bir bakış açısı kazandırmak, diğeryse İslam *fıkhi* ve ahlakını çağdaş sosyal, siyasi ve ekonomik gerçekliklerle daha yakından ilişkili hâle getirmek (“İlişkilendirme”). KIRKHS’nin eski dekanı Ibrahim Zein (2014), bir bütünleştirme yöntemi olarak birçok dersin üniversitede seçmeli ya da ana dalların bir parçası olarak birçok farklı bölüme hizmet edecek şekilde öğretildiğini, *Makâsîdü’ş-Şerîa* ile ilgili zorunlu bir ders verilmese bile, bunun kavramsal olarak ders okumalarının içine işlendiğini belirtmiştir.

Görüşülen kişiler, ilişkilendirme ve bütünleştirme konusunda pek çok örneğe değinmiştir. Bir siyaset bilimi profesörü, öğrencilerine İslam mirasını güncel

[18] Mohamed El-Tahir El-Mesawi, “Promoting Islam through Research and Publications: Theses and Journals,” *IIUM: The premier Global Islamic University* içinde, ed. Zaleha Kamaruddin ve A. Rashid Moten (Kuala Lumpur: IIUM Press, 2013), 139-152.

uluslararası ilişkilerle uyumlu olacak şekilde kavramsallaştırmayı nasıl öğrettiğini göstermiş, bugün bir yapı değil bir norm olarak anladığı *dârü'l-İslâm* kavramına atıfta bulunmuştur. Ekonomi alanından bir başka profesör ise vakıfların İslami mikrofinans modelinin ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Aşağıda da göreceğimiz üzere IIUM, *Muhibah* (kabaca tanımlamak gerekirse birlikte yaşama ruhu) gibi kavramların geliştirilmesi için bir laboratuvar olarak çalışmakta, çok kültürlü ulus inşasına yönelik politikalar sunmaktadır.^[19] Aşağıda İslami perspektifle ilgili dört kategori yer almaktadır.

Birinci Kategori: Konvansiyonel Dersler

Bunlar Bİ kapsamına dâhil olmayan derslerdir. Toplam ders sayısının üçte birini oluşturan bu derslerin teknik yapıları nedeniyle Bİ ile bütünleştirilmeleri mümkün değildir. Bunun bir örneği, derslerin yüzde 60'ının konvansiyonel olduğu Medya Çalışmaları bölümüdür. Aşağıda da görüleceği üzere, Psikoloji yüzde 13'lük konvansiyonel ders ağırlığıyla İslami perspektifin ileri düzeyde bütünleştirildiği bir alanken, Siyaset Bilimi yüzde 35 ile ortalarda yer almaktadır. İslami perspektiflere hiç değinmeden verilen bir teori dersi gibi şaşırtıcı örnekler de yok değildir.

İkinci Kategori: Kısıtlı Bütünleştirme

Bir derste İslami perspektiflere referans vermek zorunlu olmaktan ziyade tavsiye niteliğinde kalıyorsa, öğrenme çıktısı olarak belirlense bile bununla ilgili tartışmalar sınıflara taşınmıyorsa, bu başlığın altında değerlendirilir. Psikoloji ve Siyaset Bilimi derslerinin neredeyse üçte biri bu kategoridedir, Medya Çalışmaları ile Ekonomi'de ise tam tersine çok daha düşük oranlar görülür.

Üçüncü Kategori: Yoğun Bütünleştirme

Bir ders İslami perspektife atıfta bulunmayı gerektirdiğinde ve söz konusu bakış açısı oturumların çoğunda yer bulduğunda bu kategoride değerlendirilir. Bu kategorinin tepesinde, derslerin yüzde 44'ünün kayda değer ölçüde bütünleştirildiği Psikoloji bulunur. Ardından sırasıyla Ekonomi,^[20] Siyaset Bilimi ve Medya Çalışmaları gelir. Bu kategorideki bütünleştirme düzeyiyle ilgili bir örnek

[19] Örneğin bkz. Rosnani Hashim, "Intellectualism in Higher Islamic Traditional Studies: Implications for the Curriculum," *American Journal of Islamic Social Sciences* 24, no. 3 (2007).

[20] Haneef dersleri sınıflandırırken dört değil beş kategori kullanır. Ancak ben "orta düzeyde bütünleştirme" ve "karşılaştırmalı konvansiyonel ve İslami perspektif içerikleri" kategorilerini tek bir kategoride (yoğun bütünleştirme) topladım.

verelim. “Öğrenme Psikolojisi” dersinin açıklamasında şu ifadeler yer alır: “Bu perspektiflerin İslami bağlamdaki geçerliliği ve uygulamaları (örneğin, Kur’an’ı öğrenme ve ezberleme) bu dersin geneline entegre edilmiştir.” Bu kategorideki 39 derste “İslam etiği” veya “İslam ahlakı ve adabı”na sıkça değinilir. Ayrıca bunların çoğunda, her bir ders oturumunun sonunda yapılan açıklamalarda İslami perspektifi iki şekilde çağrıştıran maddeler bulunmaktadır. Birincisi, İslami bakış açısı, genellikle “Batılı” felsefeler, teoriler, yöntemler, uygulamalar ve bir disiplinin tarihi olarak tanımlanan şeylerin zıttı olarak sunulur. “Batılı fikir ve yaklaşımlara Müslümanların verdiği tepkilerin incelenmesi” bu örneklerden biridir. Buradaki “İslami perspektif”, dersteki bilgilerin geçerliliğine dair yerel ölçekte örnek türlerinden biridir. Yahut bu tür ikilikler olmaksızın, benim bu perspektifin yaygınlaştırılması olarak adlandırdığım yöntem kullanılır. Bunun bir örneği olan “Çağdaş İslam Siyaset Düşüncesi” dersinin amacı, “çağdaş Müslüman akademisyen ve aktivistlerin İslam Siyaset Düşüncesi’nin gelişimine katkılarını tartışmak ve fikirlerini karşılaştırmak” olarak belirtilmektedir.

Dördüncü Kategori: Bütünüyle İslami İçerikler

Bir dersin başlığında “İslami” ibaresi varsa, örneğin “Sosyoloji ve Antropoloji’de İslamileştirme Meseleleri” isimli yüksek lisans dersi ve “İslam Sosyolojisi” isimli doktora dersi bu kategoride değerlendirilir. Tablo 1 ve Şekil 1’de (aşağıda) görüldüğü gibi, bu dördüncü kategoride birkaç ders bulunmaktadır. Siyaset Bilimi’nde altı ders (“Kamu Yönetiminde İslami İlkeler ve Pratikler”, “Çağdaş Güneydoğu Asya’da İslam”, “İslami Uluslararası İlişkiler Teorisi”, “İslam Dünyasında İslah/Tecdid Hareketleri”, “Çağdaş İslam Siyaset Düşüncesi” ve “Siyaset Biliminin İslamileştirilmesi”) vardır. Psikoloji alanındaki derslerin yarısı bu kategoriye girerken (“İslam ve Psikoloji”, “Psikolojiye İslami Bakış Lisans Semineri” ve “Din Psikolojisi”), Medya Çalışmaları’nda ise sadece iki ders (“Kur’an ve Sünnette İletişimin Temelleri” ve “Müslüman Basın”) bulunmaktadır. Dördüncü kategorideki bazı dersler öğrencileri dindar olmaya teşvik etmektedir. Örneğin, “İslam ve Psikoloji” dersinin tanımı şu şekildedir: “Bu derste öğrencilere, insan davranışlarına ve zihinsel süreçlerine ilişkin ‘bilimsel’ ve İslami yaklaşımlar, ruhun rolünü ihmal etmeden aktarılır... *Derste ayrıca, öğrencilerin birer abid ve Allah’ın halifesi olarak rollerini yerine getirme kapasitelerini arttırmak için psikolojisi bir araç olarak kullanmaları öğretilir*” (vurgu bana ait).

Öğrencilerin bu tür bilgi bütünleştirmesiyle nasıl karşılaştığını gösteren bir vaka çalışmasını ele alalım. İslam Ekonomisi lisansı veren Ekonomi bölümünde öğrenciler, entegre edilen İslami perspektiflerin yanı sıra *fıkıh* ve *fıkıh usulü* üzerine 18 saat, diğer İslami derslerden de 12 saat ders alırlar. Dolayısıyla İslam

odaklı eğitim saati, bu diplomayı almak için gereken toplam saatin yüzde 16'sını (128 saatte 20 saat) oluşturur.^[21] Haneef ve Amin'in (2013) aktardığına göre, bu lisans programına ilişkin dışarıdan yapılan bir teftiş kapsamında, konvansiyonel derslerin sayısı ve derinliği (ders planları ve sınav soruları ele alınarak) incelenmiş, sonuç olarak bu programın uluslararası standartlara yakın ve yeterli olduğu ifade edilmiştir.

Genel olarak ders izlencelerinde kullanılan referanslar oldukça eskidir. Bunların çoğu 2000 yılı öncesine aittir ve son beş yıl içinde yayımlanan çalışmalara nadiren atıfta bulunulur. Bazı öğretim üyeleri de İslam mirasına ilişkin antolojilerin yetersiz olduğuna dikkat çekmiştir. Nitekim bu husus genel olarak Abu-Baker İbrahim ve Abdülhamid Ebu Süleyman tarafından da dile getirilmiş, IIIT ve IIUM'nin yoğun çabalarına rağmen düzgün ders kitaplarının eksik ve yetersiz olduğu söylenmiştir.^[22]

Tablo 1. Seçilen disiplinlerde Bİ kategorilerine göre ders sayıları.^[23]

Disiplin	Siyaset Bilimi	Psikoloji	Medya	Ekonomi	Toplam
Konvansiyonel	17	6	24	9	56
Kısıtlı Bütünleştirme	17	16	9	6	48
Yoğun Bütünleştirme	8	20	4	7	39
Bütünüyle İslami İçerik	6	3	2	5	16
Toplam	48	45	39	27	159

Şekil 1. Seçilen disiplinlerde Bİ kategorilerine göre ders yüzdeleri.

Şimdi de iki vaka çalışmasını, Ekonomi ve Psikoloji bölümlerini derinlemesine inceleyelim.

Ekonomi: IIUM'nin Başarı Hikayesi

Ekonomi bölümünde hem konvansiyonel ekonomi hem de İslam ekonomisinin

[21] Mohamed Aslam Haneef, "Teaching of Economics at IIUM: The Challenges of Integration and Islamization," *Islamic Economics Education in Southeast Asian Universities* içinde, ed. Mohd Nizam Barom vd. (Kuala Lumpur: IIIT & IIUM, 2013), 95.

[22] Bkz. İbrahim, *The Knowledge Integration and Its Applicability* ve Abdülhamid Ebu Süleyman, "An Islamic University and Activating Higher Education between Theory and Practice: The International Islamic University Is a Model," *Journal of Islamization of Knowledge*, no. 26 (2008)

[23] Bunlar lisans dersleridir. Sadece Siyaset Bilimi bölümünden hem lisans hem lisansüstü dersler seçilmiştir.

öğretildiği lisans, yüksek lisans ve doktora seviyelerinde programlar sunulmaktadır. Yüksek lisans programında bölümün “Ekonomi alanına konvansiyonel ve İslami yaklaşımları birleştiren lisansüstü çalışmalar sunduğu” açıkça belirtilmekte, bölümün genel misyon beyanında ise çağdaş ekonomiyi anlama ve yönlendirme çabalarında ilahi rehberliğin esas alınmasını sağlamak adına öğretilerin İslam’a dayandırıldığı vurgulanmaktadır.^[24] O hâlde ekonomide “İslami” olanı yaygınlaştırmak istedikleri söylenebilir mi? Fakültede verilen derslerin üçte biri konvansiyonel nitelikteyken, diğerleri ise ya konvansiyonel ve İslami ekonomiyi bütünleştirmekte ya da büsbütün İslam merkezli sunulmaktadır (bu derslerin başlıklarının yüzde 20’sinde “İslami” kelimesi geçer, örneğin “İslami Politik Ekonomi”). Öğrencilerin mezuniyet sonrası durumlarına ilişkin çalışmalarda da gösterildiği üzere,^[25] bu bölüm mezunlarının istihdam konusunda diğer bölümlere kıyasla daha başarılı olduğu göz önüne alındığında, söz konusu karma yaklaşımın Malezya ekonomisinin biçim ve standartlarına uygun olduğu anlaşılmaktadır. Patricia Sloane-White’in tabiriyle “şeriat jenerasyonu”, IIUM’nin de ciddi katkılarıyla büyüyen İslami bürokrasi ve hukuk sisteminde (hem medeni hem şeriat) istihdam edilmektedir.^[26]

Görüştüğüm bazı öğretim üyeleri, daha geniş kapsamda çok kültürlü Malezya toplumuna faydalı olmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Nitekim bunun genel olarak Malezya (Kuala Lumpur) toplumunun işleyişine yansıdığını ben de gözlemledim ve bununla ilgili üç tane örnek vermek istiyorum. Birincisi, Kuala Lumpur’da gittiğim üç ayrı İslami bankada, Müslüman Malaylarla sınırlı kalmayan, gayrimüslim Çinlilerin de dâhil olduğu çok çeşitli bir müşteri profiliyle karşılaştım. Bu durum, İslami davranış biçimleriyle ana akım ekonomi arasında bir tür bütünleştirmenin varlığına işaret ediyor olabilir. Öte yandan, Arap ülkelerinde görüştüğüm bazı kişiler, bankacılık sektörünü İslami açıdan asgari düzeyde kalmaya yönelttiği için (örneğin, konvansiyonel ve dolayısıyla İslami olmayan sermaye piyasası araçları ve türevlerini kullanma eğilimi) IIUM’yi eleştirdiler. İkincisi, bir şirketin Turizm Bakanlığı tarafından “şeriata uygun” kabul edilmesi için gereken kriterler hakkında araştırmalar yapılmış, buna göre birçok işletmenin kapsam dışı kalacağı fark edilmiştir. Akabinde “şeriat dostu” adıyla yeni bir kavram oluşturulmuş, örneğin restoranlarının birinde alkol servisi yapan diğerinde yapmayan oteller bu kategoriye alınmıştır. Üçüncüsü, söz konusu fakülte bünyesinde 1994 yılına kadar *Journal of Islamic Economics* (İslam

[24] Burada “çağdaş ekonomik faaliyetlerin anlaşılıp yönlendirilirken ilahi rehberliği uygulama çabalarına katkıda bulunmak amacıyla, İslami kaynaklara ilişkin sağlam bir temel kazanan öğrencilerin eleştirel düşünme yeteneklerini geliştirmek hedeflenir.”

[25] IIUM Alumni Tracer Study, Alumni and Career Services Division, 2012.

[26] Sloane-White, *Corporate Islam*, 38.

Ekonomisi Dergisi, yayına başlama yılı 1984) başlıklı dergi çıkarılmış, sonrasında kapsamı genişletilerek *International Journal of Economics, Management and Accounting* (Uluslararası Ekonomi, Yönetim ve Muhasebe Dergisi, IJEMA) ismi verilmiş ve konvansiyonel ekonomi İslam ekonomisiyle harmanlanmıştır (ya da başka bir ifadeyle İslami olanı yaygınlaştırmaya çalışılmıştır).

Saha çalışmalarımından hareketle, IIUM Ekonomi bölümünün üç belirgin özelliği olduğunu söyleyebilirim: Birincisi, İslam Ekonomisi, ilgili alanlarda uzmanlaşan Ekonomi ve İşletme Fakültesi'nin bir parçasıdır. İslam dünyasında birçok İslam ekonomisi bölümü, şeriat fakültelerinin bünyesinde yer alsa da buradan mezun olanların ekonomik eğitiminin zayıf olduğu, üretilen araştırmalarınsa özgünlük ve yenilik bakımından yetersiz kaldığı hakkında ciddi bulgular söz konusudur. Baloufi ve Bilaas, üretilen pek çok araştırmadaki tekrarları ortaya koyan oldukça iyi atıf analizi çalışmaları yürütmüşlerdir.^[27] Ayrıca, *al-Manduma* veri tabanını kullanarak Suudi üniversitelerini incelediğim kendi araştırmam, Mekke'deki Ümmülkurâ Üniversitesi'nde (IIUM'de olduğu gibi burada da İslam ekonomisi programı Ekonomi ve İşletme Fakültesi bünyesinde) yapılan nitelikli araştırmalar ile aynı kurumun Şeriat Fakültesi programları arasında ciddi farklar olduğunu göstermiştir.

IIUM'de gördüğüm bazı kişiler, üniversitede verilen ekonomik eğitimin pek de yeterli olmadığını belirtmiştir. Haneef ve Amin'e (2013) göre, İslam ekonomisi derslerini veren öğretim görevlilerinin çoğu, İslam ekonomisinden ziyade fıkıh ve şeriat alanında eğitim almıştır. Üstelik müfredatın bıraktığı izlenimlere göre İslam ekonomisi ile İslami bankacılık ve finans özdeşleştirilmekte veya denk sayılmakta, İslam ekonomisini fıkıhın hukuki yönleriyle (ve hatta fıkıhın temel önermelerinden ziyade nihai hükümleriyle) ilişkilendirme eğiliminin yaygın olduğu öne sürülmektedir. Görüşülen kişilerden bazıları ise üniversitenin programda “medeniyet odaklı” bir bakış açısı sağlayabilmesi için “İslami” içerikleri düşünce ve tarihi de kapsayacak şekilde çeşitlendirmesi ve genişletmesi gerektiğini ifade etmiştir. İslam ekonomisi alanındaki öğretim görevlilerinin durumunu inceleyen bir çalışmanın ara raporunda, çoğunun şeriat geçmişine sahip olduğuna dikkat çekilmiş, Batı'da eğitim alanlarla şeriat eğitimi alanlar arasındaki bu dengesizliğin, müfredatı çağdaş disiplinlerle

[27] Ahmed Belwafi ve Abdel Razzaq Belabbas, “Knowledge Production of Researchers in Islamic Economics of the Global Financial Crisis: An Analytical Study” (International Scientific Conference: The Global Financial and Economic Crisis from an Islamic Economic Perspective, Amman, 2010) (Arapça).

bütünleştirme açısından olumsuz etkilere sebep olabileceği belirtilmiştir.^[28] Diğerleri de şeri meseleleri sadece hukuki konularla sınırlamanın indirgemeci bir yaklaşım olduğunu, bunun ekonomi gibi karar alma süreçlerine odaklanan sosyal bilimler için iyi işlemeyebileceğini savunmuştur. Aynı nokta, IIUM Ekonomi Fakültesi’nde ikili bir yaklaşımın benimsendiğine işaret eden Mustafa Omar Mohammed tarafından da dile getirilmiştir. Bir tarafta Batı’dan mezun olanlar “hakikat bilgisi”nden yoksunken, öbür tarafta şeri eğitim alanlar, birincil kaynakların ışığında kavram ve ilke türetip etkin bir şekilde ampirik (*vaz’i*) araştırma yapmak için gerekli güncel metodolojik araçlardan yoksundur.^[29]

Tüm bu haklı eleştirilere rağmen IIUM, çift ana dal yapmaya elverişli bir kurum olmaya devam etmektedir. Zira IIUM’deki pek çok öğretim üyesi, Vahiy Bilgisi bölümündeki programlardan birinde yan dal yapmıştır. Bu bölümün kadrosunda bulunan ve ekonomik meseleler hakkında görüş bildirmek isteyen bir akademisyen, kendisiyle yaptığım görüşmede Ekonomi bölümünden bazı dersler aldığını, bu sayede ilgili konularda nitelikli dinî görüşler üretebildiğini belirtmiştir. Daha sonra Bitcoin ve kripto paralar üzerine yaptığı çalışmayı benimle paylaşmış, bunun sanal para birimleriyle İslam düşüncesinin uyumunu ele alan ilk çalışma olduğunu ifade etmiştir. Şeriat ile diğer bölümler ve fakülter arasında bu akışkanlık, IIUM’nin benzersiz bir özelliği olarak göze çarpmaktadır.

İkincisi, IIUM İslam ekonomisinde teori ve pratik arasındaki boşluğu doldurmaya çalışan kritik bir merkeze dönüşmektedir. Üniversite kütüphanesindeki *Islamic Economics Database* (İslam Ekonomisi Veri Tabanı) bünyesinde bulunan, 1994-2005 yılları arasında İslam ekonomisi ve finansıyla ilgili yazılmış yaklaşık 5.000 yayınlık koleksiyonla ciddi ve zengin bir kaynak oluşturulmuştur.^[30] Bu sayede İslam ekonomisi üzerine Muhammed Umer Chapra, Anas Zarka, Monzer Kahf, Muhammed Najtullah Siddiqi, Abbas Mirakhor, Muhammed Akram Khan, Mabid Ali Al-Jarhi ve sadece bir yıl misafir profesör olarak orada bulunan Masudul Alam Choudhury gibi önemli öğretim üyeleri değerli araştırmalar yapmaktadır. IIUM bünyesinde yapılan önemli araştırmalardan biri, yine Ekonomi bölümünde genç bir öğretim üyesi olan Mohd Mahyudi Bin Mohd Yusop tarafından yürütülmekte ve İslam ekonomisi bilimini çağdaş ekonominin işleyişine yaklaştırmaya odaklanmaktadır. Ekonomi çalışan

[28] Mustafa Omar Mohammed, “Integrating Al-Turath al-Islami to Modern University Curriculum: Issues and the Need for a Benchmark,” *Islamic Economics Education in Southeast Asian Universities* içinde, ed. Mohd Nizam Barom et al. (Kuala Lumpur: IIIT & IIUM, 2013), 74–89.

[29] A.g.e.

[30] Mohd Mahyudi, “Rethinking the Concept of Economic Man and Its Relevance to the Future of Islamic Economics,” *Intellectual Discourse* 24, no. 1 (2016): 111–32.

akademisyenlerin hem *homo economicus* hem de *homo islamicus* kavramlarını kullanmaktan vazgeçmesi gerektiğini öne süren Yusop, alternatif olarak “Evrensel İnsan” olarak adlandırdığı kavramı önermektedir.^[31] Bunu şöyle açıklar: “Temel sorun İslam ekonomisinin felsefi esaslarında veya paradigmasında değil, İslam ekonomisinin mikro temellerinde yani ekonomik insan anlayışındadır.”^[32] Nitekim bu duruş İslam ekonomisini yaygınlaştırma hedefiyle de uyumludur.

Üçüncüsü, epistemolojinin de ötesinde mikroekonomi konularını inceledikçe daha fazla karmaşıklık göze çarpmakta ve ampirik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda IIUM’deki birçok öğretim üyesi, çalışmalarında İslami bankacılığa ilişkin epistemolojik tartışmaların ötesine geçmekte ve sosyoekonomik yaşamın çeşitli alanlarını ilgilendiren meseleleri ele almaktadır. Bunların arasında İslami mikrofinans, zekât (servet üzerinden alınan vergi), sadaka, karz-ı hasen (karşılıksız borç), vakıf (bağış), mikro-tekâfül (karşılıklı sigorta), yoksulluk, açlık, refah, “düşük performanslı” İslam ekonomilerinde toplumların sürdürülebilirliği, sağduyulu tüketim ve üretimi teşvik eden, iklime duyarlı hisse senetlerinin şeriat esaslarına göre belirlenmesi gibi konular bulunmaktadır.

Görüştüğümüz kişiler, İslam ekonomisinin etik bir ekonomi bilimi olduğunu savunan (aynı zamanda birçok yönüne de sağlam eleştiriler getiren) ünlü Alman ekonomist Volker Nienhaus’un etkisine gururla değinmiştir.^[33] Bazı akademisyenler, İslam ekonomisindeki eksiklik ve yetersizlikleri oldukça ciddi şekilde ele almakta, tarım ve üretim gibi ekonomik sahalarda gelişim gösteremeyen İslami finans sektörlerine ilişkin tutarlı eleştiriler sunmakta ve refah iktisadındaki boşlukları doldurmaya çalışmaktadır. Bir başka önemli eleştiri de Malezya’da uzun süre İslam ekonomisi üzerine çalışan Patricia Sloane-White tarafından dile getirilmiştir. White evvela zekât kurumundan övgüyle bahsetse de sosyal ve ekonomik kalkınmaya çözüm olarak doğrudan kurumun ayrıcalıklı hâle getirildiğini, dolayısıyla İslami Kurumsal Sosyal Sorumluluk’un etkisinin devletin toplumsal politikalarının önüne geçtiğini iddia etmiştir. Ona göre bu durum, “gittikçe muhafazakarlaşan, mali ve finansal yönden güçlü, Müslümanların kamusal ve özel hayatları ile gayrimüslimler üzerinde sosyal kontrol sahibi olmaya çalışan bir İslam versiyonu” üretmektedir.^[34]

[31] Mohd Mahyudi ve Enizahura Abdul Aziz, “Method and Substance of Islamic Economics Revisited,” *Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics* 31, no. 1 (2018): 33–50.

[32] Mahyudi, “Rethinking the Concept of Economic Man.”

[33] Volker Nienhaus, “The Reform Agenda of Mainstream Economics: Importance, Relevance, and Obstacles for Islamic Economics,” *Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics* 2, no. 32 (2019): 89–97

[34] Sloane-White, *Corporate Islam*, 192.

Son olarak IIUM'nin İslam ekonomisinde başarılı olması beklenmektedir. Nitekim Rektör Mohd Daud Bakar, İslami finans alanında çalışan önemli bir akademisyendir. Bakar'ın ilk kitabı olan *İslami Finansta Din Âlimleri* başlıklı çalışması, Küresel İslami Finans Ödülleri (GIFA) tarafından “2016 Yılı'nın İslami Finans Kitabı” olarak seçilmiştir.

Psikoloji: Ruh Bütünleştirmek

Kimilerine göre psikoloji, insanı fiziksel bedeni, duyguları, düşünceleri ve davranışlarından ibaret görür ve ruhu yok sayar. Ancak IIUM'de öğrencilere sürekli olarak ruha önem vermek ve klinik uygulamalarda dinin ve maneviyatın rolünü kabul etmek öğretilmektedir. Bu odaklanma, genel olarak son yıllarda benzer araştırmaların artmasıyla paralellik göstermektedir. Maneviyat ve din ile klinik uygulamaları bütünleştirme çabalarının önemli ölçüde yaygınlaştığı görülmektedir.^[35] Görüştüğümüz isimlerden biri, bir dönem KIRKHS'de çalışmış, Uluslararası Müslüman Psikologlar Derneği'nde başkanlık yapmış, İslami psikolojinin babası kabul edilen merhum Profesör Malik Bedri'nin mirasını hatırlatmıştır. Psikoloji alanında Bİ ile ilgili programı Bedri belirlemiştir:

Biz psikofiziği, görme ve işitme fizyolojisini veya göz-kulak anatomisini İslamileştirmek istiyor değiliz. Yahut beyindeki sinir iletili serotoninin uyku düzenimizdeki ve biyolojik saatimizdeki işlevini, enerji seviyemizde noradrenalin hormonunun rolünü, kafein, alkol veya eroinin insanın sinir sistemi üzerindeki etkisi hakkındaki çalışmaları da İslamileştirmemiz gerekmiyor. Kendi İslami istatistiksel psikolojimizi geliştirmemize ya da değer yargısız öğrenme teorilerine karşı etik bir savaş açmamıza gerek yok. Bu tür alanlar psikoloji ve diğer pozitif bilimler arasında kalan “sahipsiz topraklar”dır. Ancak kişilik teorileri, anormallik psikolojisi, hümanist psikolojinin tamamı ve onun dayandığı varoluşçu felsefe, psikanaliz, psikoterapi ve kültürel psikoloji ekolleriyle ilgilendiğimizde [İslamileştirme] yapıyoruz.^[36]

Görüşme yaptığımız isimlerden bir başkası, Freudyen psikanalizin muhalifi

[35] Amber Haque et al., “Integrating Islamic Traditions in Modern Psychology: Research Trends in Last Ten Years,” *Journal of Muslim Mental Health* 10, no. 1 (2016). Esasında maneviyat psikolojik araştırmalarda yaygınlaşmıştır. Örneğin American Psychological Association, *Spirituality in Clinical Practice* (2014'ten beri) ve *Psychology of Religion and Spirituality* isimli iki dergi yayınlamıştır. Ayrıca *Journal of Muslim Mental Health* ve sosyal hizmet alanında *Journal of Religion and Spirituality in Social Work* gibi yayınlar da vardır.

[36] Malik Bedri, “The Islamisation of Psychology: Its ‘Why’, Its ‘What’, Its ‘How’ and Its ‘Who,’” *Psychology from an Islamic Perspective: A Guide to Teaching and Learning* içinde, ed. Notaini M. Noor (IIUM Press, 2009), 24.

olarak Carl Jung'un önemine dikkat çekmiş, Jung'un geliştirdiği kolektif bilinç kavramına değinmiştir. Buna göre kolektif bilinç insanlığın evrimindeki tüm ruhsal mirası içermekte ve bireyin beyin yapısında yeniden doğmaktadır. Kullanılan ders kitaplarından biri, *İslami Perspektiften Psikoloji: Bir Öğretim ve Öğrenim Rehberi* başlığını taşımaktadır.^[37] IIUM öğretim üyeleri Mohamad Zaki Samsuddin ve Alizi Alias, birlikte yazdıkları "Motivasyon ve Duygu" başlıklı bölümde, Bİ'nin etkileri ve psikolojiye yansımalarına dair örnekler sunmuşlardır. Onlara göre, bir bireyin kişiliğinin büyük ölçüde hayatının ilk beş yılında yaşadıklarıyla şekillendiğini savunan Freud'un bu iddiası, daha hümanist bir yaklaşımla doğumundan ölümüne kadar insanın istikrarlı (iyiliğe ve kendini geliştirmeye meyilli) bir doğası olduğunu benimseyen İslam'ın bakış açısıyla uyuşmamaktadır.^[38] Bununla birlikte, insanın özgür iradesi sınırsız değildir; bir Müslüman hem birey olarak kişiliğini hem de aile ve toplum ortamlarında bilincini kolektif olarak yönlendiren şeriata uymak zorundadır.^[39]

Son olarak psikolojideki bilişsel yaklaşım, insanların bilgiyi nasıl algılayıp değerlendirdiğini, problem çözmek ve karar vermek için bu bilgilere ilişkin yorumları ve görüşleri nasıl kullandığını da kapsayan düşünce süreçlerindeki bireysel farklılıklara odaklanmaktadır. Özellikle sosyal-bilişsel öğrenme teorisi, biyolojik ve çevresel faktörler arasında kurulan denge nedeniyle en kapsamlı kişilik teorisi olarak kabul edilmektedir. Ancak Samsuddin ve Alias'a göre, İslam'da insan doğasını anlamaya, düzenleyici bir değişken olarak inancı (*imân*) ele almadan ve temel varlık durumu olarak *fıtratı* anlamadan başlanamaz. Üstelik Batılı perspektifin aksine, Müslümanlara göre ruh ve inanç, içgüdülerle davranışlar arasındaki ilişkiyi düzenler ve dolayısıyla içgüdüler kalıplaşmış ve değiştirilemez değildir.^[40]

Öğretim Üyelerinin Araştırmaları ve Tezleri: Kuşak Farkları

IIUM'de öğretim üyeleri tarafından yürütülen araştırmalar, işlenen müfredatlar ve savunulan yüksek lisans ve doktora tezleri birbirleriyle çok yakından bağlantılıdır. Görüştüğüm birçok araştırmacı, vahiy ve aklın aynı hedefe doğru ilerlediğini, yani hakikati aradıklarını, ancak çatıştıkları noktada vahiy bilgisinin tercih edileceğini belirtmiştir. Bir başkası ise içtihadın vahiy ve akıl arasında uzlaştırıcı bir rol alabileceğini savunmuştur. Vahyin nasıl tanımlandığını

[37] Editörü Noraini M. Noor (Kuala Lumpur: IIUM Press, 2009).

[38] Mohamad Zaki Samsuddin ve Alizi Alias, "Motivation and Emotion," *Psychology from an Islamic Perspective* içinde, 102.

[39] Samsuddin ve Alias, "Motivation and Emotion."

[40] A.g.e.

sorduğumda, vahiy imanının değişmez sabitelerine indirgenerek yenilikler için geniş alan bırakan içtihadı değinilmiştir. Gündeme getirilen bir diğer konu da bilimsel araştırmaların topluma hizmet etme amacına taşıyıp taşımadığıyla ilgilidir. Bunlardan biri, Malezya’da çeşitliliğe yaklaşımda dinî topluluklara rehberlik etmesi için *Muhibah*^[41] değerinin kavramsallaştırılmasına katkıda bulunan Haslina Ibrahim tarafından gündeme getirilmiştir. Haslina’nın katkısı bu kavramın yedi ilkesini sıralamak olmuştur: Diyalog, Yakınlık, Uyum, Samimiyet, Karşılıklı Güven, Dürüstlük ve Saygı. Malezya ile sınırlı kalmayan bir başka konu da dinî çoğulculuk olmuştur. IIUM Yayınları ve Malezya İslami Stratejik Çalışmalar Enstitüsü (ISSI) tarafından yayımlanan iki kitaba rastladım. Bunların ilki, dinî çoğulculuk kavramının ortaya çıkışını özenle ele alan Anis Malik Taha’nın çalışmasıdır.^[42] Ona göre bu kavram Batı bağlamında tarihsel olarak göze çarpsa da artık dinler arasındaki farklılıklara saygı duymayı ve daha hoşgörülü olmayı kabul etmekten başka pek bir işlevi yoktur. İkincisi de Haslina Ibrahim (2016) tarafından yayımlanmıştır. Her iki akademisyen de KIRKHS’te Usûlü’ d-Dîn ve Karşılaştırmalı Dinler bölümünde öğretim üyesidir. Fakat İbrahim’in çalışması daha akademik bir tarzda hazırlanmış, bu konudaki Batı felsefesi ile dinî çalışmalar literatürünün ve Güney Asya’da yapılan çalışmaların kapsamlı bir incelemesine yer verilmiştir. İbrahim ayrıca Taha’dan çok daha gençtir, bu da kuşak meselesi (bkz. aşağıdaki bölüm) ve Bİ’nin yeni odağı hakkındaki hipotezimi doğrulayabilir.

Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

1991 ve 2013 yılları arasında IIUM’nin çeşitli külliyelerinde 3.192 adet tez (bunların yüzde 47’si yani 1.501 tanesi KIRKHS bünyesinde) yazılmıştır. Bu birikim, üniversite mezunlarının entelektüel ve akademik başarılarının istikrarlı gelişimine dair önemli bir tablo sunmaktadır. KIRKHS tezlerinin yaklaşık dörtte biri Arapça, geri kalanı ise İngilizce dilinde yazılmıştır.^[43] Mohamed El-Tahir El-Mesawi’ye göre, genel olarak çok sayıda tez üretilmesine rağmen, bunların çok azı yerel ya da uluslararası yayıncılar tarafından basılmıştır. Tezlerin çoğu üniversitenin fiziksel ve elektronik depolarına kapatılmış durumdadır. KIRKHS’te ve eğitim bölümünde kabul edilen 35 doktora teze oluşturulan örneklem incelendiğinde ve savunma tarihleri ile konu çeşitliliği göz önünde bulunduruldu-

[41] Haslina Ibrahim, Mariam Adawiah Dzulkifli, Rohaiza Rokis ve Wan Nurhasniah Wan Husin, “Muhibah and Religious Pluralism: Maintaining Religious Harmony in Malaysia,” *Religion, Culture, Society: Readings in the Humanities and Revealed Knowledge* içinde, (Kuala Lumpur: Silverfish Books, 2017), 112-138.

[42] Anis Malik Taha, *Religious Pluralism: An Islamic View* (Kuala Lumpur: IIUM Press, 2005).

[43] El-Mesawi, “Promoting Islam through Research and Publications.”

ğunda, bazı temel yaklaşım farklılıkları göze çarpmaktadır. Yeni neslin bilgiyi bütünleştirmek için farklı yöntemlere başvurduğu anlaşılmaktadır. 1980'ler ve 1990'larda yazılan pek çok tezle Bİ paradigmasının temelleri oluşturulmaya çalışılmış,^[44] ancak bu eğilimin artık sonuna gelinmiştir. Genç öğrenciler daha çok bu paradigmayı uygulamayla ilgilenmekte, reform odaklı konuları incelemekte^[45] ve pratik meseleleri araştırmaktadır.^[46] Diğerleriye, özellikle eğitim bölümündekiler, İslami (*fitrat*) ile Batılı unsurlar arasında belirgin ikilikler kurmaktadır.^[47]

Son dönemlerde yazılan tezlerin çoğu, İslami perspektifin yaygınlaştırılması açısından önemli sayılabilir. Özellikle literatür incelemelerinde yerel ve uluslararası bilgi üretimi dikkate alınırken, dikotomik teorileri kullanmaktan kaçınılmaktadır. Örneğin, İbn Haldûn'dan sıklıkla (ancak bazen gereklilikten ziyade dekoratif amaçlarla) yararlanılmaktadır. Gerçekten de Arap ve İslam dünyasında üretilen güncel araştırmaların çoğu teorik olmaktan ziyade ampirik olma eğilimindedir. Öte yandan, insan davranışlarını ve sosyal ilişkileri anlamamızda önemli faktörler olarak etik, maneviyat ve ritüellerle ilgilenmek de dâhil olmak üzere, araştırmanın dinî olguları ciddiyetle ele alınmaktadır. Bu yaklaşımla tarihe dair maddi analizler reddedilmemekte ancak ona yeni boyutlar eklenmektedir. Örneğin, IIUM'de ve Fransa'da yazılan iki tez karşılaştırıldığında, konuları aynı olmasına rağmen (sırasıyla Malezya ve Tunus'ta kansere yakalanan kadınlara ilişkin etnografik çalışmalar), ilkinde Kur'an okumanın acıyı hafifletmede yardımcı olduğu vakalar gösterilirken, diğerinde bu tür uygulamalara hiç rastlanmaz. IIUM'deki dinî çalışmalarda öğrencilerin eski eserleri tahkik ettiği (*tahkik*) nadiren görülür. Bunun yerine, daha çok güncel konularla ilgilenmeye çalışırlar. Bu, birçok Arap ülkesindeki Şeriat fakültelerinde

[44] Örneğin, Hayatullah Laluddin, "The Concept of Maslahah with Special Reference to Imam al-Ghazali: A Study of its Relevance to Islamization of Knowledge" (1998); Mron Rossidy, "An Analysis of al-Attas' and al-Faruqi's Conceptions of Islamization of Knowledge: Implications for Muslim Education" (1998).

[45] Örneğin, Nik Noriani bte Dato Nik Badli Shah, "Controversial Areas in the Law Relating Marriage and Divorce in Modern Times: Possible Reforms within Islamic Framework" (1997); Abdul Kabir Hussain Solihu, "Fazlur Rahman's Methodology of Qur'anic Exegesis: A Comparative Analysis" (1998).

[46] Örneğin, Abdul Khair Mohd. Jalaluddin, "Savings Behaviour in Islamic Framework" (1992); Abdurrahman Raden Aji Haqqi, "al-Qiyas (the analogy) and Banking Interest: Special Study on the Suitability of Qiyas in Proving the Rule of Banking Interest in the Contemporary Juristic Discourse" (1992); Muhammad Naqib Numan, "Fundamental Rights in Shariah and Modern Law with Special Reference to Justice and Equality" (1992).

[47] Örneğin, Taiwo Hanbal Abdulraheem "The Nature of Man in Islam as a Basis for School Counselling" (1998); Ali Moh'd Jubran Saleh, "Philosophy and Principles of Educational Administration: An Islamic Perspective" (1998).

yaygın görülen eğilimlerin tam tersidir.

İslami bilgi ve vahyin sosyal bilimlerle bütünleştirilmesi sürecinde zorluklar bulunsa da İslam Hukuku ve Fıkıh gibi alanlarda İslam'ın büyük hedefleri (*içtihat* ve *makâsıdü'ş-şeria*) doğrultusunda yeniliklerin göz ardı edilmesi, bu uygulamadan kaynaklanan gerilimleri, ikilemleri ve paradoksları daha da karmaşıktırılmaktadır.

Tartışma

Bir kurum olarak IIUM'e, müfredatına ve öğretim üyeleri ile öğrencilerin bilgi üretimine dair daha kapsamlı bilgiler ve analizlerden hareketle üç ayrı noktaya değineceğim: IIUM profesyonel eğitilmiş mezunlara kıyasla İslami yönelimli mezunlar yetiştirmede ne ölçüde başarılı olmuştur? Bİ'nin yaygınlaştırılmasında *Makâsıd* yaklaşımı kullanılarak ne kadar başarı elde edilmiştir? Son olarak Bİ paradigmasının uygulanmasıyla çoğulculuğa nasıl sekte vurulabilir?

Profesyonel Eğitilmiş Mezunlara Kıyasla İslami Yönelimli Mezunlar

IIUM, profesyonel eğitilmiş ve İslami yönelimli öğrenciler yetiştirmeyi taahhüt etmektedir. İslami yönelimli kısma dair her şey açıkça görülür. IIUM'nin ana kampüsüne hâkim bir noktada Sultan Hacı Ahmed Şah Camii bulunmaktadır. Sınıflar ve cami arasında öğrenciler, öğretim üyeleri ve personelin ahenkli sirkülasyonu izlenebilir. Cuma hutbesi vaizleri ile eylem odaklı araştırmalar yürüten bazı öğretim üyeleri arasında yakın iş birlikleri yapılmaktadır. Örneğin, IIUM'de Sosyoloji Profesörü İyad Eid, kan bağışısıyla ilgili projesi hakkında Cuma kürsüsünden bazı bilgiler paylaşmak istemiş, vaiz ise hutbeyi kendisinin vermesini teklif etmiş ve Eid de bunu kabul etmiştir. Vaiz ona dinî müktesebatını sormamış ya da sakal bırakmasını istememiş, Sosyal Bilimler alanında çalışan bir öğretim üyesinin hutbe verme kabiliyetinden şüphe duymamıştır.

Buna karşın, “profesyonel” eğitim söz konusu olduğunda, IIUM'nin öğretim ve araştırmanın yerelliği ile uluslararası niteliklerini dengelemek için daha fazla çaba göstermesi gerekmektedir. Uluslararası nitelik kazanmak, sadece küreselleşmenin doğası gereği değil, epistemolojik muhakemeyi ön plana çıkaran IIUM'nin hem yerel hem de küresel ölçekte gerçeklerle yüzleşmesi için gereklidir. Birbiriyle karışan değer ve olgular, yerel geçerlilik ve uluslararası nitelik kazanılmasını gerekli kılar. IIUM'nin müfredatı, pozitif ile normatif sosyal bilim araştırmaları arasındaki sınırları bazı iyi niyetli yöntemlerle belirsizleştirirken, ideal İslam toplumu ile mevcut Müslüman (veya insan) davranışları arasında da büyük uçurumlar vardır. Haneef'in İslam ekonomisine ilişkin haklı

olarak ifade ettiği gibi, “Kur’an, sünnet ve hatta 12-15’inci yüzyıl Müslüman âlimlerinin yazılarındaki ‘ekonomik öğretiler’ ile çağdaş ekonomistlerin yazılarını karşılaştırmak, ‘genel ilkeler’ ile ayrıntılı kullanım kılavuzlarını karşılaştırmaya benzer”.[48] Başka bir deyişle, IIUM’deki araştırmalar için en büyük zorluk, meta-dinsel ilkeleri felsefi suretinden çıkararak pratik entelektüel çabalar için daha uygulanabilir bir görünüme dönüştürmektir. Bu süreçte bilgelğe ihtiyaç vardır.

Makâsîd Yaklaşımıyla Hafifletilen Zararlar ve Bİ’nin Başarıyla Yaygınlaştırılması

IIUM’nin kurucuları, üniversiteyi Bİ için bir laboratuvar hâline getirmeye ve bu paradigmanın öncülüğünü yapmaya çalışmıştı. Yeni nesil ise *icthâh* için *makâsîdü’ş-şeria’yı* kullanarak söz konusu paradigmayı başarıyla yaygınlaştırmaktadır. *Makâsîd* yaklaşımının iki özelliği vardır: Birincisi, bir dine özgü olmaktan ziyade, ahlakın evrenselliği ve değerlerin insanla ilişkiselliği üzerine kuruludur.[49] İkincisi, değerlerin, amaçların ve araçların karmaşık yapısını dikkate alır ve insan ihtiyaçlarına, haklarına ve yükümlülüklerine bakışımızı dengelemeye çalışır (örneğin, ahlaki faillik ile sosyal sorumluluğun dengelenmesi).[50] Her ne kadar bu yaklaşım faydalı görünse de her zaman en iyi şekilde uygulanamamaktadır. Üniversite farklı İslami eğilimleri bünyesinde barındıracak kadar liberaldir, ancak sosyal ve beşerî bilimlerin *makâsîdü’ş-şeria* bağlamında tartışılması, (İslam’ın ruhunun ve ahlakının anlaşılması - yani ilişkilendirme - adına) bazı klasik *şeri* hükümlerle karşı karşıya gelindiğinde zorlayıcı olmaktadır. Bunlardan biri, örneğin toplumsal cinsiyet meselelerinde görülebilir. IIUM, Malezya toplumunu evrensel insan haklarına daha saygılı olmaya yönelten bir inovasyon laboratuvarı olsa da^[51] bazen kendi hedeflerine ulaşma konusunda başarısız olmaktadır.^[52]

İctihada *makâsîd* temelli yeni bir yaklaşım geliştirme ihtiyacı, esasında Sosyal Bilimler ile Vahiy Bilgisi arasında yaratıcı bir senteze dayanmaktadır. Görüşme yaptığımız bazı isimler, geleneksel kıyas uygulamasının ötesinde düzgün

[48] Haneef, “Teaching of Economics at IIUM.”

[49] Ibrahim Zein, “Teaching and Learning Islam in International Islamic University Malaysia (IIUM): Some Aspects of Relevantization of Islamic Sciences,” *Revelation and Science* 4, no. 2 (2014): 19–30.

[50] Mohamed El-Tahir El-Mesawi, “Gender Issues in Islam: ‘Recovering the Measure’ and Restoring the Balance,” *International Journal of Islamic Thoughts* 6, no. 2 (Aralık 2017): 31–52.

[51] Örneğin bkz. Zaleha Kamaruddin ve Raihanah Abdullah, “Protecting Muslim Women against Abuse of Polygamy in Malaysia: Legal Perspective,” *Hawwa* 6, no. 2 (1 Ocak 2008): 176–201.

[52] Örneğin bkz. Arif Ali Arif, Mohamad Sabri Zakaria ve Nurazzura Moamed Diah, “Wife Beating between Maqasid Al-Shariah and the Malaysian Law,” *Al-Tajdeed*, no. 41 (2017): 157–76.

bir eğitimin verilmediğini savunmaktadır. Üstelik bu, incelenen olgunun hem eski hem de yeni örneklerinde aynı *illet* (sebeup veya gerekçe) söz konusuysa kullanılabilir. Bu yaklaşım, şeriatın hikmetine, anlamı ve amaçlarına atıfta bulunarak illete makro-orijinal bağlamlarından bakmayı tercih eden İmam Şâtîbî'nin (1320-1388) yaklaşımından farklıdır. Öte yandan, IIUM'de metodolojik olarak yaratıcı sentezlerin üretilmesini kolaylaştırmak için birtakım çabalar da sarf edilmektedir. Örneğin, fen bilimleri geçmişine olan öğrencilerin, helal bilimler (Helal Bilimler Enstitüsü) ve işletme derslerini (Ekonomi ve İşletme Fakültesi) birleştiren çok disiplinli helal işletme programını seçmesi teşvik edilmektedir. Diğerleri ise dine çağrılarda (*da'vet*) en iyi tarzı oluşturmak için kültür kavramını kullanmaktadır.^[53] Her ne kadar IIUM müfredatını güncel tutmaya çalışsa da iklim değişikliği veya refah eşitsizlikleri gibi geniş kapsamlı çağdaş konularla ilgili derslere yer vermek de faydalı olacaktır. Bu konular sadece ekonomi bölümünü değil, başlıca misyonlarından biri Bİ olan KIRKHS'in tüm bölümlerini ilgilendirmektedir. *Makâsîd* temelli yaklaşım için çok önemli olan bu bütünleştirme meselesi, IIUM Eğitim Fakültesi'nin eski dekanı Rosnani Hashim tarafından da fark edilen bir eksiklik olarak daha geniş biçimde ele alınmalıdır:

Zaman zaman müfredatın dengesizliği göze çarpmakta, teorik bilgi ile pratik bilgi, bu dünya ile öbür dünya, kutsal olan ile dünyevi olan, kalıcı olan ile kazanılmış olan arasındaki bütünlük sağlanamamaktadır. Öğrenciler bu bilimlerin hayatın diğer alanlarına nasıl uygulanabileceğini görememektedir. Bilginin kaynaklarına göre *akli* ve *nakli* olarak sınıflandırılması, bu bütünleştirmeye yardımcı olmamıştır. Aynı şekilde, ne kadar iyi niyetle de olsa, bilginin öncelik ve vazifelere göre *farz-ı ayn* ve *farz-ı kifâye* olarak tasnif edilmesi de bilginin birliğine aykırıdır. [...] Öğrencilerimiz boşlukları kendi inisiyatifleriyle doldurmadıkları sürece, estetik hayal gücü ve zevke sahip olamayacak, felsefi ve bilimsel analiz yapamayacak, kültürün değerini kavrayamayacaktır. Sanat ve estetik ile insan ruhunun gelişmesi arasındaki ilişki, pek çok Müslüman âlim ve mutasavvıf tarafından dile getirilmiştir. Örneğin IIUM öğrencileri “Kur'an Çalışmaları I ve II”, “Fıkha Giriş”, “Fıkıh Usulüne Giriş”, “Kur'an İlimleri”, “Hadis İlimleri”, “Fıkhu's-Sîre”, “İslam Akidesi”, “İslam Ahlakı” ve “İslam Tarihi ve Medeniyetine Genel Bakış” gibi dersleri zaten almaktadır. Çok fazla tekrar yapılması, zihinleri körelterek öğrencileri daha çok

[53] Örneğin bkz. K.A.M. Yasin ve M.A.B.M. Sharafaldine, “An Islamic Perspective of Culture: A Preliminary View,” *Islamic Perspective of Sociology and Anthropology: Some Reflections* içinde, ed. Hazizan Noon (Kuala Lumpur: International Institute of Islamic Thought, 2017), 123–45.

araştırmaya sevk etmek yerine bıkkınlığa sebep olmaktadır.^[54]

Bir Paradigma Olarak Bİ ve Çoğulculuk

Bir paradigma olarak Bİ, değerleri olgularla birleştirmek veya bütünleştirmek için yararlı görülmektedir. Ancak bunu yaparken dikkatli olunmalıdır. Tarık Ramazan gibi bazı İslam âlimleri, “beşeri bilginin İslamleştirilmesi” tabirini ve bilimsel alanların “İslami” olup olmadıklarına göre kategorize edilmesini reddetmektedir. Ramazan’a göre İslami olan, bu alanların kendisinden ziyade “ahlak, normlar ve hedefler”dir.^[55] Dolayısıyla, Sosyal Bilimlerden “İslami” tabirini kaldırıp İslam ahlakı temelli Sosyal Bilimlere geçerek yeni bir çoğulculuk paradigmasının önü açılabilir. Bu yeni paradigma, İslam ahlakı temelinde bir kanıya varmadan önce farklı düşünce ekollerini sunmayı, içtenlikle dinlemeyi, bunlarla etkileşime girmeyi, farklı (ve genellikle karşıt) görüşleri entelektüel olarak hoş görmeyi gerektirir. Bu yaklaşım, IIUM’nin uluslararası niteliklerini geliştirmesine, sadece Malezya ve İslam dünyası (*ümmet*) ile değil, küresel ölçekte insanlıkla daha ilişkili hâle gelmesine katkıda bulunabilir. Bu güzel tevhidî epistemoloji mikro bir temel oluşturmalıdır ve bu ancak İslam kültürünün sadece tarihle değil, güncel meselelerle de nitelikli etkileşimler kurmasını sağlayan iyi temellendirilmiş araştırmaların üretilmesiyle başarılabilir. Görüştüğüm öğrencilerden bazıları, daha iyi bir mikro temel edinme konusunda istekli olduklarını belirtmiştir. On beş yılı aşkın süredir IIUM Siyaset Bilimi bölümünde çeşitli seminer dersleri veren Jung Dietrich, öğrettiklerinin dünyadaki diğer üniversitelerde öğretilenlerden pek de farklı olmadığını savunmuş ve şöyle devam etmiştir: “Bazı öğrenciler -ama sadece birkaçı- bana, bu sosyal bilimi günümüzde İslami bir bağlama nasıl oturabileceklerini sordu. Ancak bu tartışmalar çok ileri gitmedi ve benim ‘Batı sosyal bilimi’ anlayışım öğrenciler arasında çok daha fazla karşılık buldu.”

Belirli bir İslami “paradigma”yı uygulamanın aksine, çoğulculuk iş birliği bakımından daha elverişli bir ortam sağlar. Peki iş birliği neden önemlidir? Nienhaus’un açıkladığı gibi:

Normatif bir tartışmada, ilahi rehberliğe dair belirli bir anlayıştaki imaların kabul edilebilirliği konusunda şüpheler ortaya çıkarsa (örneğin diğer ahlak kurallarıyla çelişmesi nedeniyle), söz konusu

[54] Rosnani Hashim, “The Curriculum of Islamic Studies and Islamic Studies Education Programmes in Meeting the Challenges of Globalization: A Case Study of Selected Malaysian Universities,” *Al-Shajara: Journal of Islamic Thought and Civilization*, special issue (2017): 12.

[55] Tariq Ramadan, *Radical Reform: Islamic Ethics and Liberation* (New York: Oxford University Press, 2008), 128.

anlayışın yeniden gözden geçirilmesi ve ilgili ilahi rehberliğe dair yeni bir yorum getirilmesi gerekebilir. Seküler ekonomistler, dinî metinlerin (yeniden) yorumlanmasına değil, dinî metinlerdeki imaların ortaya çıkarılmasına katkıda bulunabilirler. Bu, İslam ekonomistlerinin ve şeriat âlimlerinin uzmanlık alanına girmektedir.^[56]

Tüm insanların eşit olduğunu (İslami terimlerle de olsa) öngören ilkeli bir makro temel için gelir ve zenginliklerin yeniden dağıtılması, sosyal güvenlik ve sağlık programları, gelecek nesillere karşı ekolojik sorumluluk gibi meselelerin nasıl ele alınacağına dair teorik bir mikro temel olması gerekir. Bu konular çeşitli yaklaşımlar dikkate alınarak çoğaltılabilir.

Vahiy ve miras bilgisinin yeni teorilerin geliştirilmesinde ilham kaynağı olarak değerlendirilmesi IIUM için faydalı olacaktır. Bu teoriler daha sonra verimli bilimsel tartışmalar ve etkileşimlerle, uzmanlar tarafından kabul gören yöntemlerle test edilebilir. Araştırmacılar ve akademisyenler, eşsiz bir bilgi kaynağının varlığına ilişkin epistemolojik iddianın sonuçlarını, potansiyel diyalog ortaklarını korkutup kaçırmayacak bir perspektife oturtmalıdır. Malik Bedri'nin dediği gibi, “kertenkele deliği”ne çekilmekten kaçınabilmek için herhangi bir alanın kökenleri ve farklı bakış açılarının altında yatan temel öncüller anlaşılmalıdır. İslami vizyonla hazırlanan müfredatla Batılı versiyon arasında bazı çelişkiler mevcuttur. Ancak her iki vizyonla da eş zamanlı olarak çalışanlar, İslami esaslara (*sabiteler*) aykırılıkları ortadan kaldırmak veya bunlarla çalışmak konusunda daha maharetli olacaktır. Frankfurt ekolü, Marksizm ve radikal filozoflar, ekolojistler, şenlikli toplumcular ve faydacılık karşıtı sosyal bilimcilerin hepsi, Bİ için çalışanlara yardımcı olabilecek önemli eleştiriler getirmektedir. Alternatif görüşlerin hepsini harekete geçirmeden ve aralarında diyalog kurmadan, geç modernitenin sosyal, ekonomik ve siyasi hastalıklarına alternatif bulunamaz. İslam ekonomisti Ayman Reda şöyle diyor: “İslam’ın piyasalara bakışını İslami kutsal metinler, filozofların yapıtları ve içtihat yoluyla keşfetmeye çalıştım. Piyasaların nasıl işlemesi, şirketlerin piyasalarda nasıl davranması ve bireylerin piyasalarda nasıl davranması gerektiğine ilişkin Hıristiyanlıktaki görüşlerle pek çok benzerliğe rastladım.”^[57]

Sonuç

[56] Nienhaus, “The Reform Agenda of Mainstream Economics,” 93.

[57] Ayman Reda, “Islam and Markets,” *Review of Social Economy* 71, no. 1 (Nisan 2013): 20–43, 41.

IIUM misyonunu dört kavramla özetler: “Bütünleştirme, İslamileştirme, Uluslararası Nitelik Kazanma ve Kapsamlı Mükemmellik.”^[58] IIUM’nin teorik modellerine ve pratik uygulamalarına “eleştirel sempati” ile yaklaştığımda, bir önceki bölümde de tartışıldığı üzere, bu özelliklerin bazılarında oldukça üst düzeylere çıktığını, diğerlerinde ise biraz zorlanıldığını tespit ettim.

IIUM’nin gelecekteki ilerleyişine ilişkin değerlendirmelerde, IIUM’deki bazı akademisyenlerin önem verdiği bir vizyon olan Sosyal ve Beşerî Bilimler eğitimini nasıl geliştirdiğine ilişkin incelemeler bulunmalıdır.^[59] Belirlenen tanımlar ve kıstaslar çerçevesinde çok yönlü veya bütüncül bir eğitimin verilip verilmediği sorgulanmalıdır. Bu doğrultuda etkin düşünüp yazabilen; evreni, toplumu, birbirimizi, kendimizi anlama ve bilgi edinme yollarına eleştirel yaklaşabilen; diğer kültürler ve diğer çağlar hakkında bilgi sahibi olan; ahlaki ve etik sorunlara ilişkin anlayış ve deneyim kazanmış; belli başlı alanlarda derinlemesine bilgi edinmiş bireylerin yetişip yetişmediğine bakılmalıdır. Böylesine bir eğitim, güncel alaka veya mesleki fayda kaygısı gütmeyen, özgür bir araştırma ruhu içinde yürütülen bir uğraş olmalıdır. IIUM’nin ilerlemesi sadece geleksel epistemolojik terimlerin sınırlarını genişleterek değil, öğretim üyelerinin çalışma koşullarını iyileştirerek ve genel itibarla akademik özgürlükleri (genellikle birçok otoriter Müslüman devlette görülen önemli bir sorun) geliştirerek de hızlandırılabilir. Çoğulculuk, toplum ve akademi arasında sağlıklı, canlı ve karşılıklı fayda sağlayan ilişkilerin kurulabilmesi için önemli olan özgür medyanın bulunduğu demokratik sistemlerde ortaya çıkar.

[58] <http://www.iium.edu.my/page/vision-mission-1>.

[59] Örneğin bkz. Hashim, “Higher Education Curriculum Development for Islamization of Knowledge,” 52.